

Обичај колективног трајног жаљења

(Свршетак)

И Срби у Далмацији, у крају између Дрвара (на босанској страни) и Књина, жале за српском несрећом на Косову и у знак тога носе капу која је веома слична црногорској: озго је црвена, а унаоколо је црна (саопштење учитеља Ђ. Кљајића).

Ношња становника острва Крка је црне боје: чим се уда жена носи црнину.

Објашњавају да се тако носи у знак жалости за Франкопаном.²⁷ До балканских ратова живела је мала група Срба у селима Бајрамичу и Караџи на корену Галипољског Полуострва. По њихову предању, они су пореклом од Јагодине, одакле су их преселили Турци, кад су прегазили Србију. Ти галипољски Срби су носили на глави фес, око кога су обавијали „шал” или „сал”, и то тако да буде као чалма. Међу пресељеним Галипољцима у Пехчеву само још дида-Стаја носи чалму (1938). Он обавија шал тако да му један крај спусти низ леђа. Црне шалове су носили, сем Срба у Бајрамичу и Караџи, још и Грци у селима: Алмали, Јагач и Паламут, а у осталим селима су ношене беле шамије. Опште је уверење код галипољских Срба да су црне шалове носили због жалости („били зални”) што су исељени из Србије. И, кад су неког старца питали зашто носи црни шал, он је рекао: „Није шал, него жал (жалост)”. Одећа у тих Срба била је већином црне боје. Веле да су били „сиротињи”, тј. да нису имали своју државу, и зато да су носили црно.

Река Мздрача дели Горњи од Доњег Полога. У Горњем Пологу је обичај да се у сватовској поворци носи застава, чега нема у Доњем Пологу. Народно објашњење у Горњем Пологу вели с поносом да они после косовске битке нису потпали под Турке као Доњи Полог и да су стога задржали стари обичај да носе заставу, а они у Доњем Пологу нису могли да то чине, јер су били потчињени Турцима.

Примери које сам навео, иако су доста бројни, вероватно да нису једини те врсте: кад би се вршила нарочита проучавања у том смислу, скупило би их се сигурно још. Врло је вјероватно да и другде има таквих и сличних народних предања и објашњења делови-

²⁷ И. Милчетић: Коледа у Јужних Словена. Зборник за нар. живот и обичаје XXII (Загреб 1917) 8.

ма народне ношње и појединим обичајима. Њихов број ће се временом умножити, али је и ово колико сам изнео довољно као доказ о постојању и великом распрострањењу предања, по којима неки хаљаци својим обликом или бојом претстављају знак општег и трајног жаљења за истакнутим личностима или народним несрећама. Све је то уједно и доказ да таква народна објашњења код Арбанаса и Црногораца нису производ новијег времена, као што је тврдио И. Јастребов.^{27а)} Међутим, о правом пореклу и о старини таквих предања и објашњења не може се, засада, рећи ништа одређено. Велику тешкоћу претставља и то што се не зна од када је црна боја, уколико се у изнетим примерима ради о њој, у обичају као знак жалости код Јужних Словена. Не може се знати ни кад је у појединим крајевима ушло у обичај да се жалост обележава црном бојом. Црнина као знак жалости помиње се код нас већ у биографији св. Саве од Теодосија (која је писана у 13 веку, а податак се односи на жалост поводом Савина одласка у Св. Гору, крајем 12 века), као и у опису жалости за деспотом Стефаном 1427 год. Данас је, код нас ношење црнине у знак жалости општи обичај по варошима, али оно још није општи обичај и по селима: понегдје, особито у Босни и Херцеговини још се одржава обичај да се белином изражава жалост. Белина је код Словена и Германа за дуго била знак жалости, а код неких је то и данас. Тако на пр. код свих источних Словена у жалости и данас се носи бело одело.²⁸

Још мање данас можемо да знамо да ли су изнета предања и објашњења старија и из доба пре него што је црна боја уведена у обичај као знак жалости. Према томе, не може се ништа рећи о томе да ли су ти обичаји и објашњења заиста у непосредној вези са догађајима и личностима са којима се доводе у везу или су доцније настали на подлози предања о тим догађајима и личностима. Једно је несумњиво, и то је за оне који желе да упознају народни живот и особине најзначајније: такви обичаји и предања су израз веома живе и дубоко саосећане народне традиције. И сам народ у појединим својим деловима сачувао је успомену на судбоносне тешке догађаје из народне прошлости и на поједине личности и свом осећању туге и жалости за изгубљеном слободом или трагедијом појединих истакнутих личности давао израза и на тај начин што данас у таквим осећањима види извор појединих својих обичаја или тековина. Могућно је да су заиста из жалости читаве групе носиле спољашње знаке жалости дуже времена, и ти знаци остали да се стално носе. То не би било ништа необично код света који столетима нариче за тешким поразом на Косову и погибијом најбољих јунака.

Врло је тешко објаснити како је од временски ограниченог обичаја жаљења могло доћи до тога да настане трајно колективно жа-

^{27а)} И. Јастребов: пом. дело 233-234.

²⁸ Тих. Р. Ђорђевић: Неколики самртни обичаји у Јужних Словена. Годшњилца Н. Чупића XLVI (Београд 1937) 97-98; XLVII (Б. 1938) 169-171 (о ношењу црнине).

љење. На сличне примере код других народа, сем код поменутих, нисам наилазио, те изгледа, бар за сада, да су такве појаве својствене само Србима и њиховим непосредним суседима. Кад се има у виду како и опште жаљење може да траје дуго времена, обично по годину, а негде и по три године, мора се рачунати и с тим да је тако дуготрајно ношење црнине и других знакова жалости већ прелазило у навику да су поједини хаљаци или боје, којима је означавана жалост, остајали и после истека обичајног рока у употреби, па временом постали стални саставни делови делови обичне ношње. Сем тога, после великих несрећа, као што су на пр. ратови, у првом реду наступа као последица и економска беда која може потрајати и дуже времена, а у таквој невољи се мењају онда и многе установе из народног живота и обичаји, па и ношња и начини рада. То су појаве које су се обилато могле да посматрају у нашим крајевима у току два светска рата, 1914—1918 и 1941—1945, и после њих. Помор и погибија су често толики да се читави крајеви завију у црно, а беда потраје дуже времена, па се нема времена да се врати са жалосне на обичну ношњу. Ипак, то су само чиниоци с којима се мора рачунати, али они нису довољни да објасне обичај трајног колективног жаљења.

Описани знаци жалости у ношњи у појединим крајевима и областима могу да се боље разумеју само кад се схвате као израз оног истог друштвеног и душевног стања које је, с друге стране, нашло израза и у обичају да се нариче за давно погинулих јунацима и над општом народном несрећом. Тај обичај је познат из југозападних српских крајева, где је забележен на више места. Говорећи о тужењу у Црној Гори, Љ. П. Ненадовић износи и ово веома занимљиво саопштење: „Женске које имају леп глас, а имају дара за поезију, туже за каквим јунаком, а није им ништа својта. Путујући једном преко Чева стигнем неколико жена; међу њима једна млада дјевојка набраја и тужи из свега грла, тако да се све планине разлежу. Кад дођох ближе, она ућута, разговара и смеје се. Ја је запитах: „Ко ти је погинуо те тако тужиш?“ — „Сви су ми изгинули“ одговори она. „Погинуо ми Лазо, Милош, Иван, Богдан.“ Па онда опет кликну својим лепим гласом:

Ево сабље — руке нема,

Обилићу!

Ево капе — главе нема,

Дивна главо!

Идући тако даље с њима, наново запитам: „Ко је погинуо тој девојци?“ „Није нико, него тужи од бијеса“ одговори ми једна жена”.²⁰⁾

Андрија Јовићевић, марљиви скупљач грађе о народном животу и обичајима у Црној Гори, изнео је једном приликом како се у Ријечкој Нахији жене забављају „тужбом“. Иако жени није „корота“ (није у жалости), иако нема кога да жали, али јој је мило у гори да тужи: тужи кад је сама или са мало женског друштва. Тужи на на-

²⁰⁾ Љ. П. Ненадовић: нав. дело 75-76.

чин баш као да жали кога. У том тужењу жена набраја умрлу својту и девере, износи своје јаде, жали што се даје жалити а хвали што је за хвалу, помиње људе и јунаке, мегдане и бојеве, кнежеве и сердаре.³⁰ Међу Црногорцима који су се преселили, после ратова 1876—1878 и 1912—1918, у Косаницу, Лаб и Приштину, у обичају је да жене туже не само за својим блиским сродницима него и за свеколиком српском војском изгинулом на свим разбојиштима.³¹) Сељаци из далматинске Загоре „ојкају” као да туже и кад се упитају зашто тако певају, одговарају: „Плач за Косово!” Ту појаву је забележио и Л. Куба, и то не само под Динаром и Пјешивцом него и у Бјелопавлићима (у Црној Гори) и др. При томе нема никаквог текста. Сељак пева тај „плач” с уздасима „као болестан”.³²

Нешто слично констатовано је и код Влаха (Румуна) у североисточној Србији: М. Ђ. Милићевић саопштава како Влахиње у негдашњем Црноречком округу, место праве песме, подвикују, као да јаучу, а то, веле, чине за изгубљеним царством на Косову.³⁴ Ти Власи или Румуни у Србији, потребно је да то напоменем, воде порекло већином од досељеника српских са Косова, који су порумуњени у Ердељу (па одатле прешли у Србију као Румуни) или у самој Србији под утицајем досељених Румуна и порумуњених Срба.

Као особиту групу психичку одлику становника предела Горне Реке у Македонији, проф. д—р Д. Недељковић наводи „групу панику”, која се састоји у томе да Горнореканце, чим се нађу на окупу, обузме паника и онда „кукају” и дубоко се растуже, те цело друштво кука и нариче без икаква стварна повода. Они не кукају ни за ким и ни за чим. То групно кукање Д. Недељковић доводи у везу и сматра последицом економске оронудости те групе, доскорашњег арбанашког притиска и недостатка праве, дубље групне психолошке асимилације и синергије.³⁵)

Несумњиво је да су све описане појаве — појава колективног тужења над општом невољом, појединачно тужење над општим народним невољама или јунацима као и колективно жаљење нарочитим знацима у одећи — међусобно у вези и да су настале као израз тадашњег друштвеног уређења и гледања на свет.

Хрватска, Далмација, Босна, Херцеговина, Црна Гора, Србија, Македонија и Арбанија су земље у којим има на много места да становништво читавих предела, па и читаве земље, носи поједине хаљетке чији облик, крој или боју доводи у везу са догађајима из своје прошлости или из опште народне прошлости као што су: гу-

³⁰ А. Јовићевић: Ријечка Нахија. Српски етногр. зборник XV (Београд 1911) 738.

³¹ Т. Вукановић: Тужбалнице у Косаници, Лабу и Приштини. Прилози проучавању нар. поезија II (Београд 1935) 100 и д.

³² L. Kuba: Písen jihoslovanská (Praha) 1923 17. Није ми ово дело било приступачно; податак наводим према једном цитату из биљежака.

³⁴ Мил. Ђ. Милићевић: нав. дело 922.

³⁵) Др. Д. Недељковић: Горнореканска етнопсихолошка група — Гласник Скопског научног друштва XIII (Скопје 1933), 91-93

битак државне самосталности, косовска битка, погибија истакнуте личности итд. Увек се ради о несрећним догађајима и о изражавању жалости које тако траје већ столећима. Појава је врло распрострањена и, према томе, биће и веома стара. Ње-на је основа у веома старом и још више распрострањеном обичају колективног жаљења у братству или племену на одређено време у случају смрти неког истакнутог првака братства или племена у обичају који се је доцније, са стварањем широким заједница, пренео на читаве народе и на све држављане једне државе. Под утицајем економских и социјалнопсихолошких чињеница понегде је могло доћи до тога да се у ношњи стално задрже хаљаци или боје, којима је првобитно било намењено да само за неко краће или дуже време обележе стање жалости читаве групе. Црни оквир црногорске капе, црне мараме на женама у разним крајевима, црни шалови код галипољских Срба итд. били су народу отворена књига народне историје и стално пред очима те су вршили знатну улогу и у националном васпитању маса: за време ропства под Турцима потсећали стално свакога на негдашњу слободу и борбу и одржавали свест о народној заједници.

Мил. С. Филиповић